

ГЕНЕЗИСЪТ НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА ВЪРХУ ЛОКАЛИЗАЦИОННИЯ ИЗБОР И РЕАЛНОСТИТЕ НА СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ

Проблемът за локализационния избор в исторически план се третира по различен начин в зависимост от възприетия подход на изследване: индуктивен или дедуктивен. Индуктивният подход е насочен към извеждането на общи съждения от наблюдението и анализа на факторите на локализация в редица частни случаи и идентифициране на най-важните фактори. Изследванията в областта на индустриалната локализация дълго време бяха водени от две големи течения: локализационните фактори и теориите по локализация. Изучаването на факторите на локализация беше една от привилегированите теми на класическата индустриална география. Въпреки ограничената възможност за достигане до някакъв резултат за определяне на локализационния избор по пътя на глобалните обяснителни рамки, системният анализ на локализационните фактори не е безинтересен. Именно той изтъква намаляването на ролята на обективните и количествено измеримите критерии за локализационния избор и нарастващото влияние на качествените фактори. Не трябва да забравяме, че при локализационния избор тежестта на един фактор е свързана с неговата рядкост. И така, ако навсякъде съществуват индустриални паркове, автомагистрала и др., близко е до ума, че икономическият агент ще се съобрази с "малките плюсове на териториалните любезности": общественото единомислие по основните цели на регионалните програми за развитие; по-високото равнище на ефективност на дейността на обществената администрация; традицията и опита на регионалната система; качеството на околната среда; стандарта на живот; благоприятния социален климат и др.

Осланяйки се на дедуктивния подход, теориите за локализационния избор представляват една логическа рамка за проблемите на локализацията и опит за изследване на този избор, като изучават различни ситуации за извеждане на основните правила, които управляват процеса. Разбира се, тези правила действат в много опростен свят и малко държат сметка за стратегиите на актьорите понастоящем. Изследванията са съсредоточени върху две оси: правилото за минималните разходи и за максималната печалба. В първия случай изследванията следват А. Вебер, който доказва оптималното решение, свързано с възможно най-добрия компромис между минималния транспортен разход, минималния разход на работна сила и агломерационния ефект. Във втория случай изследванията отчитат независимостта на фирмите и са повлияни от Т. Паландер и А. Льош. Във времето тези две течения се обединяват, за което заслуга има Д. Смит.

Дедуктивният подход към локализационния избор е ориентиран към извеждането на частните случаи от общите положения. Главната цел на всички изследвания, почиващи върху този подход, е установяване на правилата, които управляват локализационния избор на едно предприятие или съвкупност от предприятия. За целта са разработени теоретични логически схеми на локализационния избор, които след това се конфронтират с фактите от реалността с цел обогатяване на теорията.

И при двата подхода обаче – индуктивния и дедуктивния – извън полезрението на изследователите остава ролята на икономическите агенти, които вземат решения за локализация. Анализът на поведението на икономическите агенти, индивидуални или колективни, е в центъра на вниманието на ново, трето направление на изследване на локализационния избор, формиращо се от две течения – на бихевиористите и на радикалната критика.

Бихевиористичното течение е насочено преди всичко към изследване поведението на индустриалците, изправени пред пространството и пред процеса на вземане на решение за локализационния избор. Анализирайки стъпка по стъпка този процес, те открояват ролята на информацията в процеса на формиране на представа за пространството, способността на икономическите агенти да възприемат тази информация и да предложат алтернативи за избор, и разбира се, да направят крайния избор. Освен това бихевиористите се опитват да обяснят множеството малко разумни решения или с ограничена рационалност локализации.

Радикалното течение се интересува повече от регионалните еволюции, от логиката на движение на капитала, от пространствените дадености. Синтетично приближение до това течение е системният анализ. Той представлява съвременен инструмент за вникване в съдържанието на пространствените измерения на растежа или упадъка на индустриалните пространства.

Сложността на проблема за локализационния избор е може би причината за това нито класическите, нито новите подходи да си извоюват монопол над истината. Правилно отбелязва проф. Б. Шумахер, че всяко „виждане като светлинен лъч се опитва да я осветли (нея, истината – Ст.Т.). От разнообразието на приближения се ражда задоволяващото обяснение. То обаче остава нетрайно, защото светът неизменно се променя. От това се поражда и необходимостта от безкраен напредък в познанията, от това – да не се отхвърля нито една посока и човек да бъде винаги буден и любопитен.”¹

1. Подходи във фундаменталната теория

Изследването на локализационния избор поставя многобройни и разнообразни проблеми пред теорията и практиката, носещи не само икономическия, но и географския отпечатък на времето, в което се зараждат и развиват. Причините за това трябва да се търсят в изобилието от алтернативни предпоставки, които биха могли да се поставят в основата на теоретичните построения и на различията в подходите към изследване на този проблем. Основите на съвременните теории за локализационния избор са поставени още в края на XIX и началото на XX век. Впоследствие те се разширяват и

¹ Merenne-Schoumaker, B. La localisation des industries. Mutations resentes et methodes d'analyse. Editions Nathan, 1996, p. 182.

обогатяват и се превръщат в база за развитието на нови научни направления в локализационния избор.

Първоначалните теоретични изследвания са насочени към определяне доминиращия фактор, към улесняване на формализацията на процедурата по избора и дефинирането на самото решение за локализация. В тях локализационният избор се дефинира по различен начин - в зависимост от типа на предприятието, вида на производствената и целевата функция на предприятието, от степента на еднородност на пространството. Според Ф. Едало в изследванията, допринесли за развитието на теорията на локализацията², се възприема или тезата за определящата роля на минималните транспортни разходи, или тази за реализиране на максимална печалба при конкретните условия на производството и пазара.

1.1. Алфред Вебер в общата теория за индустриалната локализация

За основоположник на най-опростения анализ на минимизирането на разходите при избиране на локализация на изолирано предприятие, което произвежда само един продукт и обхваща всички стадии на производствения процес, се смята А.Вебер³, макар че проблемът за смущаващото действие на пространството за пръв път е поставен от Фон Тюнен. Формирането на теорията за локализацията е свързано с промишления преврат в Германия и по-конкретно с дейността на историческата школа в немската политическа икономия.⁴ Идеята за модел на локализационния избор, който минимизира разходите, обаче е лансирана от немския икономист В. Лаунхард още през 1882 г. Според него локализационният избор се насочва към точките, които минимизират транспортните разходи за превозването на суровините и на готовия продукт до пунктовете на потреблението, когато са фиксирани складовете и пунктовете на потребление. Транспортните разходи са пропорционални на теглото на товара и разстоянието на превоза. В. Лаунхард изследва също така и пространствената конкуренция между предприятията на пазара, завоювали си определена площ.⁵

Почти паралелно с хипотезата за локализационния избор на В. Лаунхард се появява и хипотезата на А. Шьолфе (1873 г.) за града като "място за крайно потребление на промишлена продукция". В съответствие с нея той разработва гравитационен модел за локализация на промишлеността единствено в големите градове или в близост до тях. Големите градове като пазари привличат промишлените предприятия към себе си. Силата на притеглянето им е обратнопропорционална на квадрата от разстоянието между тях. Като единствен локализационен фактор А. Шьолфе възприема разстоянието до града. Класификацията на промишлените отрасли той извършва в зависимост от тяхното поведение при отдалечаване от градския център.

² Вж. Aydalot, Ph. *Economie regionale et urbain*. Paris, Economica, 1985, p.46.

³ Вж. Weber, A. *Über den Standort der Industrien*. Tübingen, 1909; *Theory of the Location of Industries*. Chicago, University Press, 1929.

⁴ Вж. Маринов, Хр. *Икономикогеографски анализ на населението, околната среда и отраслите*. С., Наука и изкуство, 1975, с. 162.

⁵ Вж. Пчелинцев, О. С. *Экономическое обоснование размещения производства*. М., 1966, 45-48; Х. Маринов, Хр. Цит. Съч., 162-165.

Макар че А. Шьолфе поставя акцента само върху разстоянието до града, той априори отчита влиянието и на фактора площ на пазара.

Не закъсняват разработките, в които локализационният избор се свързва с получаването на максимална печалба. Още през 1888г. италианският икономист Лория разработва модел върху основата на този критерий. Той отчита значението на работната сила за локализационния избор. Аналогична е хипотезата, поддържана от Рьошер през 1889г. Според него работната сила е притегателен фактор за промишлените предприятия в гъсто населените райони с висококвалифицирана работна сила.

Корените на съвременните теории за локализационния избор трябва да се търсят в схематично изразените хипотези за локализационния избор, лансирани в края на XIX век. Те съдържат спецификата на конкретното промишлено развитие на региона, в който се зараждат. Теорията за локализационния избор на А. Вебер носи отпечатъка на промишления преврат в Германия. Територията, върху която работи Вебер, е разбираемо еднородна в културно, политическо и пространствено отношение. Производствената функция е с фиксирани коефициенти, а предприятието – изолирано. Според Вебер локализацията на промишленото предприятие се определя от три негови “ориентации”: транспортна; по отношение на работната сила и ориентация, свързана с агломерационния ефект. Теорията му почива върху следните базови постулати:

- голяма част от природните ресурси имат специфична локализация и не са повсеместни като водата и въздуха например, не могат да се намерят навсякъде, техният добив се извършва на строго определени места;
- пазарът на крайните продукти е локализиран в определени пунктове и конкуренцията е съвършена, т.е. съществува голям брой купувачи и продавачи и никой не може да влияе върху цените със собствени действия;
- работната сила е локализирана в дадено пространство, броят на работниците е нелимитиран и те могат да бъдат наети при определено равнище на заплащане.

При обосноваване на транспортната ориентация Вебер въвежда т. нар. материален показател за изясняване степента на зависимост на индустрията от природните ресурси или пазара. Този показател се изчислява като отношение между теглото на суровините и теглото на крайния продукт. Когато значението на този показател е по-високо от единица, предприятието се доближава до суровината, а когато е по-малко - до пазара. За всеки продукт според Вебер трябва да се построи щандортна фигура на материалните компоненти и потребителския компонент. Изследвайки редица произволно взети случаи, Вебер обосновава закономерностите на локализирането на промишлеността, определени от транспортната ориентация:

- когато се използват един или няколко повсеместни материални ресурси, производството се ориентира към пунктовете на потребление;
- при използването на един локализиран материален ресурс локализацията на производството може да бъде на всяко място, намиращо се между материалните складове и пунктовете на потребление;

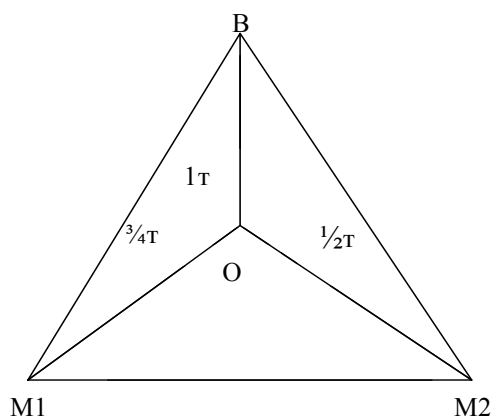
ние, а когато към локализирания материален ресурс се добави и използването на повсеместен ресурс, локализацията се премества към мястото на потребление на продукта;

- при използването на губещи в процеса на производството теглото си материални ресурси, комбинирани с повсеместни ресурси, локализацията на производството се определя от значението на материалния индекс, т.е. когато материалният индекс е по-голям от единица, производството се локализира близо до материалния склад и обратно, когато индексът е по-малък от единица - в мястото на потреблението.

За Вебер транспортните разходи са главният фактор на локализацията. Те се разглеждат като функция от теглото на товара и дистанцията на превоза. Вебер представя графически локализацията на завод, произвеждащ даден продукт⁶ чрез известния триъгълник на локализацията (вж. фиг. 1).

Фигура 1

Щандортна фигура на компонентите по А. Вебер.

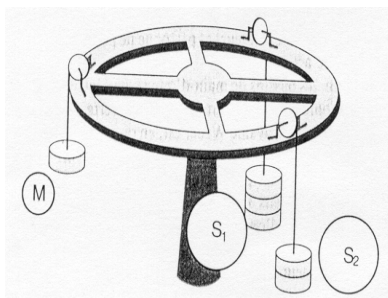
Това е точката, където се минимизират транспортните разходи. Ако с **a** се обозначи дистанцията от **M1**, с **b** - дистанцията от **M2**, а със **c** - дистанцията от **B**, пресечната точка **O** е тази, която минимизира израза $\frac{3}{4}a + \frac{1}{2}b + c$. Точката **O** може да се определи по геометричен път или чрез методите на механиката.⁷ В литературата е известно решението на Varignon чрез методите на механиката, което се представя символично по начина, даден на фиг. 2⁸. На фигурата скрепците и въжетата, придържащи теглата, съответстват на всеки ъгъл на триъгълника.

⁶ Вж. по-подр. Семевский, В. Н. Теоретическая экономгеография. Ленинград, Наука, 1981, 108-116; Маринов, Хр. Цит. Съч., 165-169.

⁷ Вж. Merenne-Schoumaker, Цит.съч., с. 133.

⁸ Пак там с. 132.

Механичното решение на Varignon

Както вече беше посочено, Вебер не се ограничава само с анализа на транспортните разходи. Според него решаваща роля за локализацията играят три фактора: цената на превозите, цената на работната сила и ефектът от агломерацията.⁹ За формализованото определяне на ориентацията на предприятието по отношение на работната сила Вебер въвежда понятията “работнически пункт” и “работнически коефициент”. Работническият пункт той свързва с мястото, където е най-ниско равнището на работната заплата при високи трудови навици на работниците. Работническите пунктове според него ще притеглят към себе си щандорта на промишлеността от пунктовете на минималните транспортни разходи само в случаите, когато икономията от работна заплата ще превишава преразхода на транспортни разходи в резултат от преместването на производството.

Преместването на предприятието в точката с най-малки разходи за работна заплата може да предизвика усложнения¹⁰. Точката О от фиг. 3 представлява оптималната точка от позицията на транспортните разходи, а кръговете около нея са изодопаните, маркиращи допълнителното нарастване на транспортните разходи, започвайки от О /например един долар за единица производство/. Ако А, В и С са местата с най-ниски разходи за работна заплата /три долара за единица производство/, едно преместване на предприятието от точка О в точка А ще позволи да се подобри локализацията, тъй като икономията на работна заплата ще бъде по-висока от допълнителните разходи за транспорт. И обратно, ако предприятието се насочи към точка С, ще се получи по-лошо решение, тъй като в резултат на преместването на предприятието транспортните разходи ще нараснат повече в сравнение с реализираната икономия от работна заплата.

Оптималната локализация на предприятието от гледна точка на транспортните разходи и разходите за работна заплата, както е показано и на фиг.3, трябва да бъде от страната на критичния изодопан. Трябва обаче да се държи сметка за едно твърде съществено обстоятелство: визираните два вида разходи не стоят на една и съща плоскост. Те имат нееднаква структу-

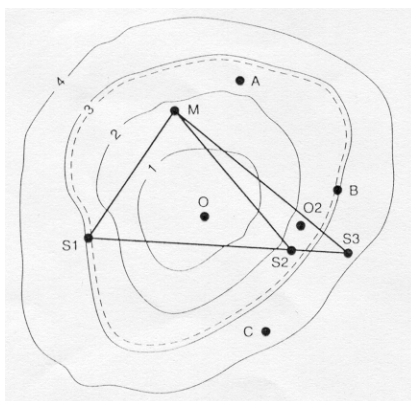
⁹ Като принос в теорията за локализацията се сочи въвеждането на заменяемостта на производствените фактори в пространствения анализ. Локализацията на производството се превръща в обобщение на теорията на неокласическото производство.

¹⁰ Вж. Merenne-Schoumaker В. Цит.съч. 134-135.

ра, специфичен механизъм на формиране и най-същественото – нееднозначни, коренно различни по природата си функции.

Фигура 3

Критичният изодопан

Транспортните разходи са по същество производствени разходи, почти идентични с класическите, които се правят по производството на какъвто и да е продукт. Те формират стойността, а следователно и цената на произвежданите продукти, без да създават нова потребителна стойност. При тях проблемът е сравнително несложен – чрез цената транспортните разходи просто трябва да се възстановяват, за да може съответният вид са се възпроизвежда при нов цикъл и на разширена основа. Аналогично е и положението с работната заплата. Обаче тук стои глобалният, фундаменталният за прехода към т.нар. нова цивилизация на прага на третото хилядолетие проблем, а именно работната заплата да се свързва с функцията възпроизводство на човека, на т. нар. човешки капитал.

Още А. Смит засяга въпроса за “неизменните, упорити и непрестанни усилия на всеки човек да подобри положението си”, а М. Фридман допълва: “и положението на децата и внуците си”. Идеята за “положението на човека” у А. Смит е многопланова. Тя включва всички ценности, с които хората измерват своя житейски успех – материално положение, образование, възможност всеки човек да използва енергията и заложите си в преследване на собствените цели. Несъмнено всички елементи на посочената скала на ценностите са директно или индиректно свързани с работната заплата, с инвестициите в човешкия капитал. Предприятието обаче може да намери идентичен суровинен източник, разположен в друга географска точка S3, адекватен на S1, или да премине към производство, използващо принципно нов суровинен ресурс. Следователно може да се построи триъгълник MS2S3, за който е характерна нова ситуация по отношение на транспортните разходи и следователно други изодопани. Появява се нова оптимална точка - O2, която е сигнал за по-добър вариант на локализация от фиксирания в точка O. При кръстосана характеристика на параметъра S3, свързан с използване в производството на идентичен суровинен ресурс, добиван в друга прост-

ранствена точка, или с възприемане на принципно нов ресурс на съществуваща или нова площадка, от една страна, и разходите за транспорт и работна заплата, от друга страна, са възможни разнообразни варианти на локализационен избор. В уедрени щрихи те могат да бъдат назовани глобално ресурсоспестяващ, частично ресурсоспестяващ и ресурсонеутрален (вж табл. 1).

Таблица 1

Матрична характеристика на вариантите на локализационния избор

	Разходи за: Суровини	транспорт		работна заплата	
		нарастват	намаляват	нарастват	намаляват
A	Използване в производството на идентичен суровинен ресурс от друга пространствена точка				
	I. Глобално ресурсоспестяващ локализационен избор		-		-
	II. Частично ресурсоспестяващ локализационен избор	+			-
	III. Ресурсонеутрален локализационен избор	0	0	0	0
B	Използване на принципно нов ресурс на същата или на друга пространствена точка				
	I. Глобално ресурсоспестяващ локализационен избор		-		-
	II. Частично ресурсоспестяващ локализационен избор	+			-
	III. Ресурсонеутрален локализационен избор	0	0	0	0

Очевидно е на страната на кой вариант са предимствата – на глобално ресурсоспестяващия. Без да се впускаме в доказателства, ще отбележим, че същественото в случая е, че нито един от посочените варианти не бива да се пренебрегва. Ресурсонеутралният вариант, т.е. този, който не променя значението на разходите за транспорт и труд, може да се окаже привлекателен от гледна точка на такива трудно поддаващи се на измерение критерии, като съхраняване на икономическата активност в региона, съдействие за снижаване и затихване на миграционните процеси, привеждане на безработицата в икономически допустимите граници, съхранение на съществуващата производствена база и изградената инфраструктура и т.н.

Проблемът следователно е при конкретните условия да се обхванат, измерят и отчетат различните типове ефективност – икономическа, социална, екологична, като се има предвид, че те са несъпоставими и несводими една към друга. Нещо повече, решенията, свързани с локализационния избор,

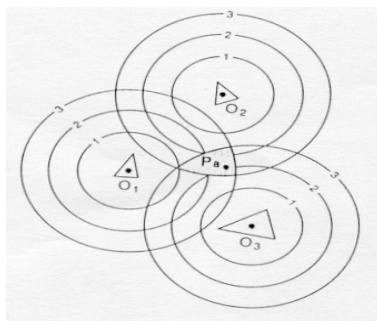
трябва да се разпростират и в хоризонта на времето – по-точно не само и не толкова в краткосрочен, колкото в средносрочен и дългосрочен план.

Притегателната сила на “работническите пунктове” расте или отслабва в зависимост от изменението на индекса на работническите разходи, а еластичността на щандорта по отношение на пункта на минималните транспортни разходи се определя от “щандортното тегло”. Съпоставянето на индекса на работническите разходи с щандортното тегло позволява да се определи “работническият коефициент”, използван като количествена мярка на ориентацията към работната сила. Тази ориентация обаче зависи не само от “работническият коефициент”, чиито стойности се определят от характера на подотраслите на промишлеността, но и от общите условия на средата.

Икономическите агенти могат да се откажат от точките на минималните транспортни разходи или разходи за работната сила и да изградят своите промишлени обекти в трета точка, отчитаща ефекта от агломерацията. Вебер за пръв път прави задълбочен анализ на агломерационния ефект и на неговото влияние върху локализационния избор. Той разбира агломерацията като струпване на промишлени производства на някакво място. Според него тя се обуславя от “техническата и икономическата структура на производството и може да се прояви във вид на организирано обслужване с труд, кредит, пазарни връзки по снабдяването с материали и реализацията на изделията, със складове, с пътища за минаване с транспортни средства, със спомагателни производства ...снижаващи производствените разходи.”¹¹ Вебер поставя акцента върху крайния резултат от противоречивото действие на агломерационните и антиагломерационните процеси и се ограничава до изследване на измененията в локализацията в резултат на транспортната и работническата ориентация, предизвикани от отчитането на ефекта от агломерацията. Посоката на оптимума се изменя в резултат от отчитането на агломерационния ефект. Този факт се илюстрира чрез фиг. 4.

Фигура 4

Силите на агломерацията според Вебер

Приносът на Вебер в теорията на локализацията, в т.ч. и анализа на силите на агломерацията и поляризацията, е голям. Въпреки това неговата теория не се подминава от научната критика. Тя се гради най-вече върху

¹¹ Семевский, В. Н. Цит.съч., с. 113.

нереалността на изходните предпоставки,¹² засягащи: анализа на транспортните разходи, системата на свършената конкуренция, пазара и суровинните източници, търсенето като константа, хомогенността на пространството, точката **на най-малките** разходи като точка на оптималната локализация. Както показва практиката, теорията на Вебер позволява да се реши проблемът за локализацията на едно средно равнище - от десетина до стотина километра. Неговият анализ се оказва - по израза на проф. Б. Шумахер¹³ - все повече и повече недостатъчен с нарастването на гъвкавостта на снабдяването и на пазара. Осезаемото уеднаквяване на условията на предлагане от страна на предприятията може да предизвика безразличие по отношение на избирането на регион или място на локализация.

1.2. Фон Тюнен за локализацията на земеделското производство

Ако А. Вебер концентрира вниманието си върху локализацията на индустрията, то И. Г. фон Тюнен разработва първия класически модел за локализация на селскостопанското производство - селскостопанския щандорт. Той приема хипотезата, че производствените цени са постоянни в пространството, когато пазарът е концентриран в една точка и оптималната концентрация на производството е еднаква за всички, а това е възможно най-близката до пазара локализация. За потвърждение на своите виждания Фон Тюнен използва теорията на Рикардо за годишния доход. Според Рикардо равнището на годишния доход се определя от почвеното плодородие, а според Фон Тюнен - от дистанцията до пазара. Фон Тюнен отчита конкуренцията между предприятията при използването на земята. На фиг. 5 и 6 е показан начинът на формиране на концентричните кръгове за отглеждане на три земеделски култури около един пазарен център. Изходната информация е дадена в табл. 2.

От фиг. 5 и 6 се вижда, че зонирането на земята се обуславя от транспортните разходи, а не от цената на земеделските продукти. В същото време размерът на зоните, предназначени за различните култури, е функция на тяхната цена.

Таблица 2

Основни параметри, характеризиращи земеделските култури

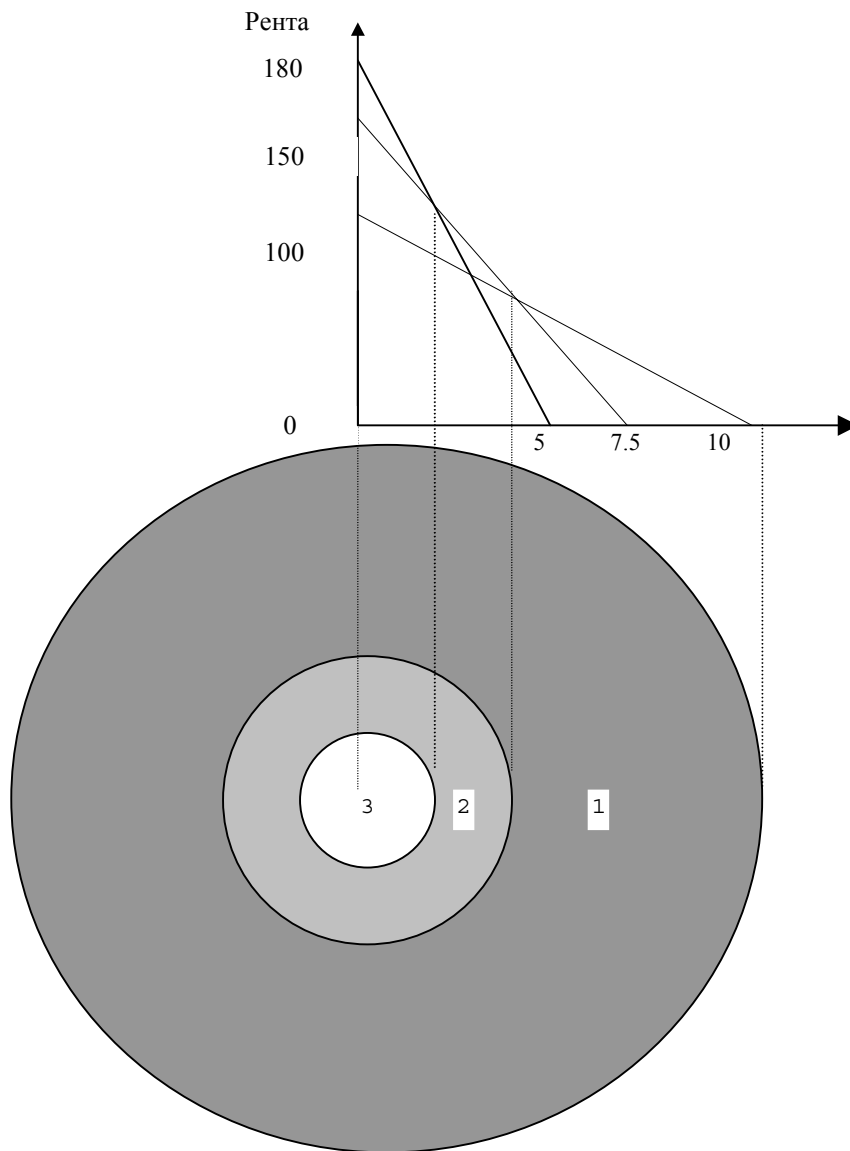
Земеделски култури	Производствени разходи	Транспортни разходи за единица разстояние	Цена на реализация по вариант I	Цена на реализация по вариант II
1	100	10	200	200
2	150	20	300	330
3	450	30	630	660

¹² Вж. Merenne-Schoumaker, В. Цит.съч. с. 137.

¹³ Bernadet Merenne-Schoumaker е професор в Университета в град Лиеж, Белгия.

Фигура 5

Зониране на земите според Фон Тюнен по вариант I.

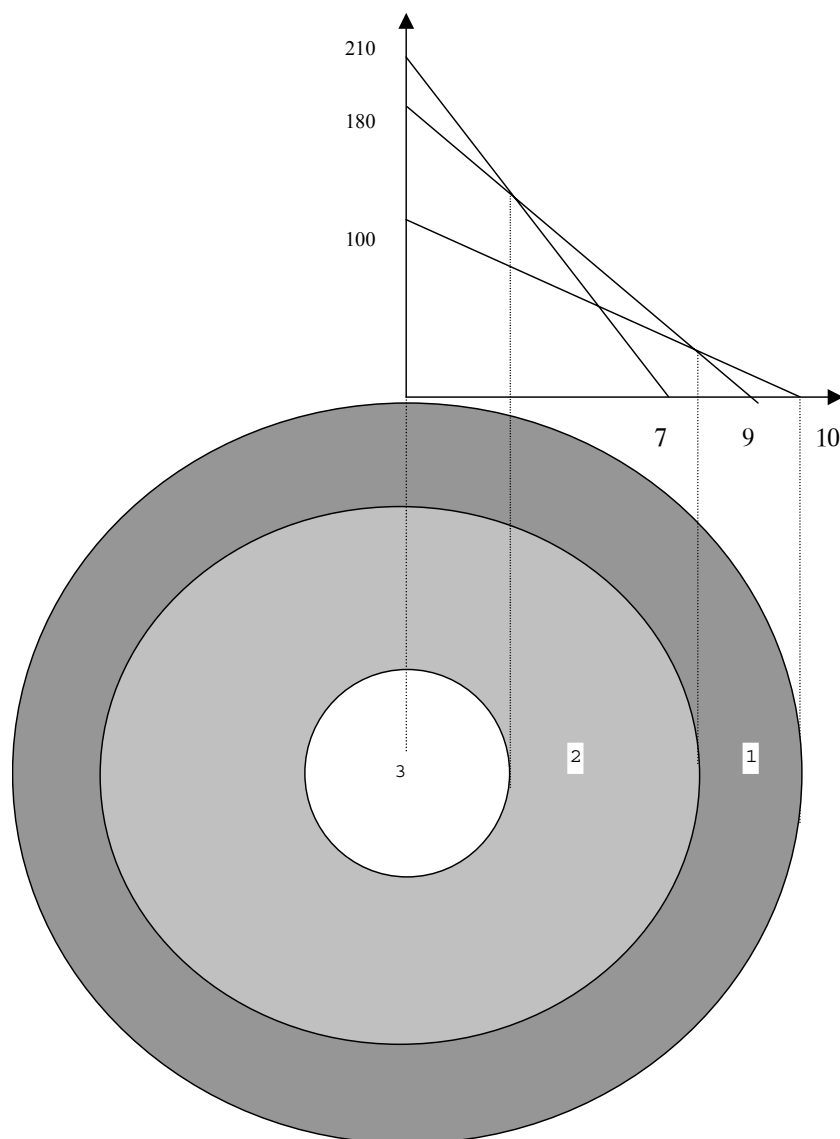

Макар този модел да опростява в много голяма степен действителността, той съчетава взаимозависимостта между три фактора: разстоянието между фермата и пазара; цената, получавана от фермера за произвежданата продукция; поземлената рента. Въпреки атаките на научната критика моделите на А. Вебер и Фон Тюнен, стоят в основата на теоретичния анализ

на локализацията, извършван впоследствие от редица автори,¹⁴ които в една или друга степен го модифицират и обогатяват.

Фигура 6

Зониране на земите според Фон Тюнен по вариант II.

¹⁴ Рибников, А.А., О. С. Пчелинцев, А. Лъош, Рихард Дън, Т. Паландер, А. Г. Гранберг, Е. Хувър и др.

1.3. Т. Паландер, Е. Хувър, А. Льош и Д. Смит за развитието на теорията за индустриалната локализация

В представените дотук изследвания върху локализационния избор от началото на XX век пазарът е концентриран в една точка и се търси оптималната локализация на предприятието. По-късно към средата на века в изследванията се забелязва прогрес в разглеждането на пазара и постановката на проблема за локализационния избор. Заражда се неокласическото течение. Според него пазарът е разпръснат равномерно по цялата територия. Проблемът за локализационния избор се свежда до това, как да се разпредели този пазар между предприятията. Основите на неокласическите изследвания се поставят от Х. Хотелинг¹⁵ още през 1929г. Той анализира поведението на двама продавачи на линеен пазар. Допуска, че цените са известни величини, а локализацията – неизвестна.

Шведският икономист Т. Паландер изгражда своята теория през 40-те години на нашия век върху основата на търсенето на отговор на два принципи въпроса: първия – къде да се локализира производствената единица, при условие че са известни предварително цените и локализацията на суровините, както и позицията на пазара, и втория – как може да се отрази върху разширяването на площта на пазара едно изменение на цените, ако предварително са известни мястото на производството, равнището на конкуренцията, производствените разходи и транспортните тарифи. Според Паландер решаването на проблема за индустриалната локализация трябва да започне от търсенето на отговор на втория въпрос. Ето защо той започва с анализа на площта на пазара. Проследява различни ситуации в две предприятия – А и В, предлагащи идентични продукти на пазара с производствена цена респективно А' и В' и разходи по дистрибуцията А'' и В''. Следвайки логиката на Т. Паландер, могат да се представят следните възможни ситуации по отношение на влиянието на изследваните разходи върху площта на пазара:

$A' = B', A'' = B''; A' > B', A'' = B''; A' > B', A'' > B'';$
 $A' > B', A'' < B''; A' < B', A'' < B''; A' < B', A'' > B'';$
 $A' < B', A'' = B''.$

Паландер проследява изменението на границата между площта на пазара на две конкуриращи се фирми чрез построяването на следната базова фиг. 7¹⁶

По хоризонталната ос на схемата Т. Паландер представя разпределението на пазара между двете фирми, които го обслужват – А и В. Продажната цена на продукцията на предприятие А в мястото на производство е AA', а на предприятие В – BB'. За предприятие А, което произвежда по-скъпа продукция, продажната цена ще нараства в зависимост от отдалечаването от мястото на производство, тъй като тя включва и транспортните разходи. От тази ситуация ще се възползва предприятие В, което успява да продава своята продукция по-евтино. Поради тези съображения в случая Т. Паландер поставя линията, разделяща пазара между двете фирми, по-близо до предприятие А, отколкото до предприятие

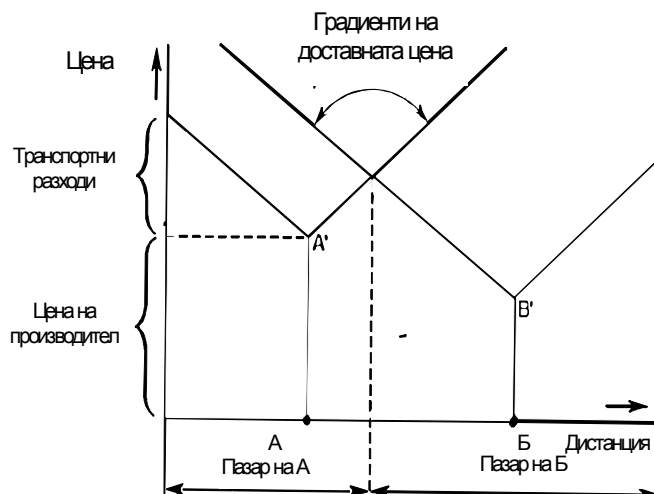
¹⁵ Вж. Hotelling, H. Stability in Competition. – *Economic Journal*, 1929.

¹⁶ Вж. Merenne-Schoumaker B. Цит.съч., с. 136.

В. От фиг. 7 се вижда, че Т. Паландер обогатява анализа на локализационния избор, като изследва различни ситуации по отношение обема на продажбите в зависимост от цената и транспортните разходи.

Фигура 7

Границата между площта на пазара на две конкуриращи се фирми.

За илюстрация на подхода на Паландер можем да използваме данните, дадени в табл. 3. Условно приемаме, че разстоянието на линейния пазар между двете конкуриращи се фирми е 40 единици. Както се вижда от схемата на Паландер, за да се определят границите на площта на пазара е необходимо да се установи разстоянието, при което едната от двете фирми нито ще губи, нито ще печели. Изменението на границата на площта на пазара на двете конкуриращи се фирми може да се проследи на табл. 3.

Таблица 3

Изменение на границите на площта на пазара на две конкуриращи се фирми

Варианти	Вариант I		Вариант II		Вариант III		Вариант IV		Вариант V	
Показатели	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Производствена цена	200	200	200	150	200	250	200	250	200	250
Транспортни разходи на единица разстояние	2	2	2	2	2	2.5	4	1	1	1.5
Граници на площта на пазара	20.0	20.0	7.5	32.5	33.33	6.67	18.0	22.0	44.0	-4.0

От таблицата се вижда, че границите на площта на пазара се обуславят в голяма степен от равнището на производствените цени и разходите за дистрибуция. Подходът позволява да се постигне точност на разчетите за предприятията, които искат да навлезат на пазара и са изправени пред проблема за локализационния избор.

Т. Паландер се ограничава с изследване поведението само на две конкуриращи се предприятия, но на практика е възможна ситуация на конкуренция между три и повече предприятия за завладяване площта на пазара. В този случай възниква основателно въпросът: ще настъпят ли изменения в теоретичните заключения на Т. Паландер. Отговор на този въпрос дава А. Лернер. Според него, ако се наблюдават повече от три предприятия, теоретичните заключения на Т. Паландер стават още по-прецизни. Площта на пазара в този случай ще зависи от първоначалната локализация на предприятията. Реалната локализация никога не е оптимална, но увеличаването на броя на предприятията ги приближава към минималните транспортни разходи.

Въпреки че книгата,¹⁷ в която развива своята теория за локализацията на индустрията, не се превежда на друг език,¹⁸ постиженията на Паландер стават достижение на научната общност благодарение на по-късните публикации на Д. М. Смит¹⁹. Т. Паландер не се ограничава само с анализ на площта на пазара и конкуренцията между фирмите, но развива по-нататък анализа на Лаунхард и Вебер за транспортните разходи, като отделя по-специално внимание на ефекта от изменението на транспортните тарифи и тяхната стъпаловидна структура върху изодопаните, конкуренцията между различните видове транспорт, особеностите на организацията на транспорта и др.

Американецът Е. Хувър²⁰ (1937г.) чрез емпирично изследване в кожарската и обувната промишленост доразвива идеите на Лаунхард, Вебер и Паландер за локализационния избор и придава особено значение на анализа на цената на трансфера. За разлика от Паландер Хувър не се задоволява само с анализ на транспортните разходи, а изследва влиянието и на такива разходи като: разходи за съхраняването на стоките, за застраховане, финансови разходи, в т.ч. търговските разходи по дистрибуцията. Според Хувър цената на трансфера се обуславя от пет променливи: естеството на продуктите; количеството на експедираната стока; транспортното разстояние; вида на използваното транспортно средство; навлото за превоз.

Приносът на Хувър в теорията на локализацията на индустрията намира израз в напредъка по отношение на изучаването на транспортните разходи. Той, както и Паландер, отчита конкуренцията между фирмите на пазара. Нещо повече: въвежда в своя анализ проблемите, свързани с

¹⁷ Вж. Palander, T. Beitrage zur Standortstheorie. Almqvist et Wiksells Boktryckeri. Uppsala, 1935.

¹⁸ Според проф. В. Merenne-Schoumaker. Цит.съч. 139-140.

¹⁹ Вж. Smith, D. M. Industrial Location. An Economic Geography Analysis. 2nd Edition. New York, Wiley and sons, Smith, D.M. 1981; A Theoretical Framework for Geographical Studies of Industrial Location. - Economic Geography, Vol.42, 1966.

²⁰ Вж. Hoover, E. Location Theory and the Shoe and Leather Industry. Cambridge. Harvard University Press, 1937; The Location of Economic Activity. McGraw-Hill, New York, 1948.

външната търговия и съществуването на обективни граници между отделните страни, както и намесата на държавата във външнотърговските сделки. Хувър отделя внимание на значението на фактора време за пространственото равновесие.

Както вече беше посочено, основната критика на школата на Вебер се отнася до пренебрегването на търсенето и неговото изменение във времето. Основавайки се именно на тази критика, Август Льош, немски икономгеограф, разработва своята теория за индустриалната локализация, известна като пространствена икономика.²¹ Той отхвърля значението на точката на най-малките разходи и се насочва към търсенето на точката на най-високата печалба при отчитане на взаимозависимостите между фирмите. Твърде съществени за първата половина на XX век са убежденията на Льош, че, първо, икономистът трябва да бъде повече загрижен за подобряването на реалността, отколкото за нейното обяснение, и, второ, броят на местата и описващите ги променливи до такава степен е значителен, че е илюзорно да искаш да дадеш едно-единствено научно решение на проблема за индивидуалната локализация. Освен това А. Льош се насочва към изследване на локализацията не на отделен отрасъл – промишленост или селско стопанство, а към стопанството като цяло. Той поставя началото на неокласическата теория за локализацията.

Льош осъзнава сложността на проблема за локализационния избор, който се обуславя от съвместното влияние на редица фактори и критерии, в т. ч. и такива като данъчна система, външна търговия, технически прогрес, държавни граници, национални интереси, фирмени интереси, конкуренция между фирмите и др. Поради това той разработва своя модел за локализационен избор върху основата на система от центрове и пазарни зони. Идеята за локализация на стопанската дейност по икономически центрове принадлежи на немския географ В. Кристалер, който поставя началото на разработването на теорията за централните места през 1933г., базирайки се на емпирични данни от Южна Германия. Централните места той разглежда като икономически центрове, снабдяващи с продукция обкръжаващата ги територия. Като основна причина за възникването на йерархизация на населените места Кристалер разглежда дейностите в сферата на търговията и услугите. Той въвежда понятието “радиус на реализацията на услугите и стоките” и ранжира населените места.²² Радиусът на реализацията на услугите и стоките представлява функция от вида на продукта, неговата цена, плътността на населението, равнището на доходите на населението, равнището на развитие на транспорта и др. Според В. Кристалер при построяване на системата от централни места се прави предположението, че разстоянието между съседните центрове трябва да бъде еднакво.

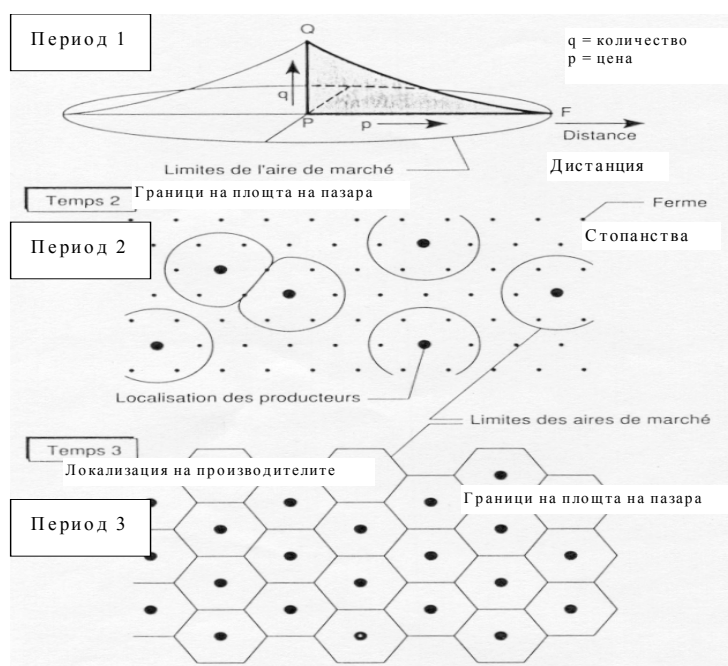
А. Льош, възприемайки принципните постановки на В. Кристалер за централните места, предлага нова икономически обоснована система на центрове. Той представя трите стадия на развитие на системата на локализация на икономическите дейности във времето /вж фиг. 8/.

²¹ Вж. Losch, A. Die raumliche Ordnung der Wirtschaft. Iena, 1940. The Economics of Location. New Haven, Yale University Press, 1954.

²² Вж. Бос, Х. Размещение хозяйства. Перевод с английского В. И. Киселева. М., Прогресс, 1970, 42-43.

Фигура 8

Стадии на развитие на системата на локализация

Схемата, представяща период 1, показва, че в точка P се е настанил един производител. Кривата на търсенето е QF. Цената на продукта (p) нараства с увеличаването на транспортните разходи по дължината PF. Вертикалната дистанция между PF и PQ изразява количеството на търсенето във функция от цената. В точката F продуктът не може повече да се продава, тъй като цената му е прекалено висока. Общият обем на продажбите се определя от обема на конуса, получен чрез ротацията на PQF.

Схемата, представяща период 2, отразява вече настанилите се повече предприятия с определена площ от пазара. Това разпределение на производителите обаче не е в състояние да обслужи целия потенциален пазар. Останалото свободно място между производителите привлича други предприятия.

Площта на пазара се съкращава, както и неестествената печалба в период 3, когато се образува правилна шестоъгълна решетка. Реализацията на тази правилна шестоъгълна решетка обаче се затруднява не само от варирането на цените при отделните производители, но и от митническите бариери, неравномерното разпределение на суровините, неравномерната

гъстота на населението, условията на локалната достъпност, демографските различия и др.

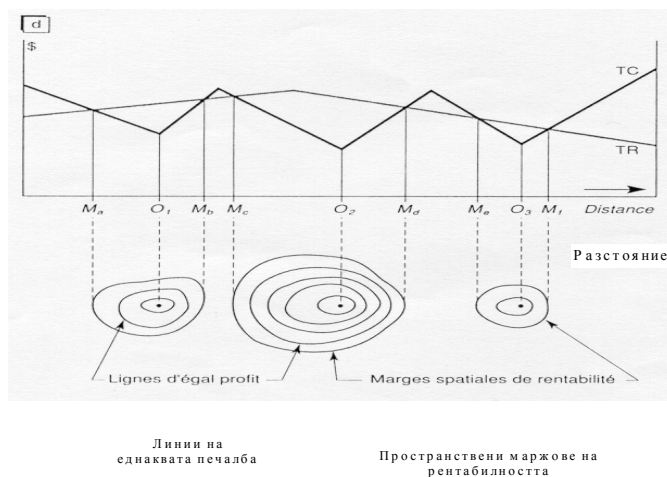
Аналогично на А. Вебер, Лъш прави допускането за еднородното пространство, за повсеместно еднаквите производствени разходи и разходите за закупуване на материалите. Той поставя въпроса за равновесието в системата на производствената локализация, обуславящо се от стремежа на фирмените интереси за получаване на максимална печалба и от интересите на националното стопанство за максимално увеличаване броя на взаимозависимите икономически обекти.²³

Дейвид М. Смит, английски географ, предлага по-операционално решение на проблема за индустриалната локализация.²⁴ Като се основава на изследванията на Е. М. Раустрон за пространствения марж на рентабилността,²⁵ Смит показва, че всеки избор на предприемача е ограничен от площите, където той може да реализира определена печалба (вж фиг. 11).

Областите, разграничавани по пространствения марж на рентабилността, се оформят като функция от размера на разходите и величината на печалбата. Предприятието може свободно да се локализира вътре в границите на рентабилността /рентабилната област/. Според Смит не е нужно да се търси максимална печалба. Оптималната локализация е в онази точка от графиката, където са най-ниски производствените разходи. Производствените разходи са по-динамична величина в пространството, отколкото продажните цени, поради съществуването на конкуренция.

Фигура 11

Оптималната локализация по Д. М. Смит.

²³ Вж. Маринов, Хр. Цит. Съч., с. 176.

²⁴ Вж. Smith, D. M. A Theoretical Framework for Geographical Studies..., 55-113; Smith, D. M. Industrial Location. An Economic Geography Analysis. 111-116.

²⁵ Вж. Rawstron, E. M. Three Principles of Industrial Locations. Transactions. Institute of British Geographers. Vol. 25, 1958, 132-142.

От направения анализ на развитието на класическата и неокласическата теория за локализационния избор може да се направи следният извод: теорията на локализацията опростява и рационализира в много голяма степен локализационния избор. Тя не отчита влиянието на качествените фактори върху локализационния избор, в т.ч. и научно-техническия прогрес. Не само теоретичен, но и практически интерес представлява въпросът - съгласуват ли се на прага между XX и XXI век постановките на фундаменталната теория за локализационния избор с фактите от обективната реалност. Опит за отговор в тази посока е предмет на следващото изложение.

2. Фундаменталната теория и реалностите на съвременния свят

Научно-техническият прогрес внася много нови моменти не само в поведението на икономическите агенти по отношение на локализационния избор. Променя се ролята на пространството при този избор. Пространството вече не е само опора за рационалността на икономическите агенти, които калкулират стойността на факторите по обективен начин, както в началото на века писа А. Вебер. То не е само сбор от локализации, но и участник в икономическата динамика. Икономическите агенти диверсифицират и правят гъвкави своите организации спрямо възможностите и заплахите на околната среда. Те не могат да разчитат повече само на наличните ресурси, а трябва да създават ресурси в процеса на взаимодействие с обкръжаващата ги регионална среда.

В резултат от техническия прогрес периодът на интензивна трансформация на европейската територия, моделираща пространството чрез унифицирани действия след Втората световна война, вече е история. През този период както икономическият растеж, така и пространствената експанзия се градят върху модела за организацията на производството по принципа на масовото производство, тейлъровото разделение на труда, производителността, финансовата и техническата концентрация на предприятията и деконцентрацията на новите поделения. И ако през четиридесетте години се наблюдава неравномерно разпределение на дейностите между отделните региони, то през петдесетте вече се проявяват тенденции на кумулативни неравновесия.

Тейлъризмът постепенно се превърна в доминиращ метод на организация на индустриалния растеж. Наред с търсенето на полза от производителността, снижаването на себестойността и разширяването на международните пазари се поставя въпросът за масовото производство и потребление. Всички операции по производството на един продукт са съсредоточени в многофункционалното седалище на предприятието. Последиците от този модел на поведение на икономическите агенти се изразяват в цикличност и забавяне на икономическия и индустриалния растеж, повишаване на безработицата, финансов и паричен безпорядък.²⁶

²⁶ Du local au global. Les initiatives locales pour le developpement economique en Europe et en Amerique. Sous la direction de Cristophe Demaziere. Paris, Edition L'Harmattan, 1996.

Ето защо още през 70-те години започва нова трансформация в поведението на икономическите агенти. Както предприятията, така и регионите, градовете и гражданите като общност постигат по-голяма свобода в своите действия. Те се насочват към търсене на нови възможности за повишаване на производителността и рентабилността, налагат нова производствена схема. Вече големият размер, йерархията, количеството и еднообразието не са в приоритетите на икономическите агенти.

Според проф. Б. Шумахер²⁷ времето след 1960г., наричано период на големите обрати в локализацията, може да се раздели на три различни периода, а именно:

- първи период, известен като фаза на растежа (златните 60-те години);
- втори период, обхващащ периода на кризисните 1974 -1979г. и след тях;
- трети период, очертаващ се след 1983-1984г. като нова фаза на появата на високотехнологичните индустриални отрасли, развитие на услугите за предприятията и динамизъм на малките и средните предприятия.

Именно през 70-те години се интензифицират регионалните изследвания на технологичната промяна в контекста на локализацията на икономическата дейност – “нейната гъвкавост и струпването на индустриални дейности, разположението на отраслите и ролята на труда, въздействието на големите корпорации върху местното разделение на труда, локацията на производствените дейности, географската концентрация на НИРД.”²⁸

Трите оси на икономическото реструктуриране, които влияят на локализационния избор, са: реорганизацията на производствената система; глобализацията на икономиката; промяната в действията на държавата, свързани с икономическата политика.

По отношение на първата ос в центъра на реорганизацията на производството се поставят конкурентните механизми. Гъвкавостта, партньорството и иновацията се превръщат в основен императив за действие. От една страна, икономическите агенти трябва за кратки срокове да се приспособят към изискванията на пазара, а именно - навреме да се произвеждат необходимите количества и видове продукти, които пазарът ще погълне. Стоковите запаси намаляват, съкращават се финансовите и складовите разходи, усъвършенства се техниката, въвежда се тотален контрол върху качеството. Новото поведение на икономическите агенти преориентира локализационния избор. От друга страна, регионалните общности разширяват локалните инициативи, чрез които преследват твърде разнообразни цели: създаване на работни места, саниране на деградиралата околна среда, търсене на възможности за извеждане на младежта от затруднение, развитие на услугите, изграждане на мрежа от локални предприятия и др.

²⁷ Вж. Merenne-Schoumaker., В. Цит.съч., 11-12

²⁸ Чобанова, Р. Технологична промяна и икономика: съвременни аспекти на взаимодействие. – Икономически изследвания. С., Икономически институт на БАН, Стопанска академия “Д.А.Ценов”, 1998, кн. 2, 54-55.

По отношение на втората ос - глобализацията на икономиката, икономическото реструктуриране е свързано с промяна в ориентацията на международния обмен. Функционалната интеграция на производствените дейности се разширява в географски аспект. Градовете и регионите, чиито основни икономически дейности са свързани пряко с международния пазар, са зависими от развитието на търсенето и предлагането и възможната конкуренция на новите индустриализирани се държави.

Новият начин на организация на междуиндустриалните и междунационалните отношения във връзка със снабдяването с материали и полуфабрикати и реализацията на крайния продукт водят до съкращаване на сроковете за доставка на продуктите, до намаляване цената на крайните продукти и повишаване на гъвкавостта. В условията на глобализация концепцията за близостта има в определена степен двусмислен характер: географската близост не се свежда само до физическата близост, но включва и социофункционални аспекти; организационната близост между икономическите агенти може да се разглежда в технологичен, индустриален и финансов план; близостта има и времево измерение, но то най-често се свързва с пространствената близост.

При локализационния избор икономическите агенти се конфронтират с представата както за поведение, насочено към извличане на максимална печалба в краткосрочен план чрез минимизирането на производствените разходи, така и с постановката на Рикардо, че ресурсната осигуреност на територията определя нейната специализация. Пред тях стои открит проблемът за ролята на близостта в индустриалната динамика, за пространството като развиваща се конфигурация с ефективни действия на локализираните общности, за развитието на индустриална група, в архитектурата на която могат да се впишат, а не проблемът за дистанцията, представян чрез транспортните разходи при осъществяване на локализационния избор. Те концентрат своето внимание върху избора на организационната архитектура на фирмата.

В резултат на двете основни оси на реструктурирането цената на производствените фактори, в т.ч. и на работната сила, отстъпва място в отношенията между икономическите агенти и пространството на ефикасността от тяхното комбинирание като предпоставка за конкурентоспособност. Ефикасност от комбинирането на производствените фактори може да се постигне както вътре в предприятието по пътя на вертикалната интеграция на функциите и технологичната последователност, така и извън него чрез отношенията с различните доставчици и клиенти. Свободното производствено коопериране асоциира различни фирми и допринася за появяване на тенденция към концентриране в старите или обновените пространствени форми – агломерации, индустриални зони, или близо до социални, професионални, политически или икономически институции.

Проблемът за регионалните преимущества в исторически план се е третира по различен начин. Концепции като “блокове на развитие”, “индустриални области”, “технологични паркове” или “гъвкава специализация” и други са изградени върху основата на теории, които поставят регионалното равнище на икономическите процеси на преден план. Според тези концепции пространствената агломерация в резултат от действието на редица фактори

може да създаде по-висока степен на производствени възможности и конкурентни преимущества.

Според посочените концепции територията се определя като пространствена агломерация на дейности. Доминиращата икономическа активност се провокира от присъствието на фирми, които се специализират по фазите на производствения процес. Крайният продукт на пространствената агломерация е предназначен главно за световния пазар. В нея съществуват стабилни взаимовръзки между доставчици и клиенти. Локалните власти споделят системата от ценности, в т.ч. етиката в отношенията. Налице е също система от институции – пазар, фирми, семейство, училище, неправителствени организации, политически партии, съюзи и др., която разпространява и отстоява тези ценности.

Според Жан-Люк Гафард²⁹ пространствената агломерация не е обикновено следствие от изключителното комбиниране на производствени или инфраструктурни фактори. Ако пространствената агломерация се разглеждаше като такова комбиниране и регионът извличаше полза от комбинацията, основателно може да се постави въпросът защо тя например не се копира от други фирми в други региони. Комбинацията може да бъде резултат от една икономическа агломерация. Икономическата агломерация всъщност се изразява в кооперирането между фирмите не само в тесен, но и в широк смисъл на думата. Тя засяга не само формите на съзнателното коопериране (консорциуми или центрове за услуги), но и полусъзнателното коопериране в смисъл на изграждането на доверие и общ език в отношенията между фирмите. В резултат от тези взаимоотношения между фирмите, между фирмите и територията икономическата агломерация се превръща в ключ за популацията на фирмите. Те катализират допълнително създаването на такива агломерации, понеже предимствата да съжителстват с други стопански субекти нарастват с увеличаването на броя на производствените единици.

Тук ударението се поставя върху способността на фирмите да постигнат все по-нарастваща производителност и конкурентно преимущество. Последните са резултат на установени взаимоотношения между географски свързани фирми, които генерират полуформални мрежи. Такива мрежи правят възможно фирмите да реализират много по-сложни функции от тези, които може да осъществи индивидуалната фирма. Това са по същество непатентовани и неосезаеми предимства на пространствената агломерация, постигнати в групата от фирми, които могат да извличат рента даже и при отсъствие на ясно изразена координация на техните дейности. Като такива предимства могат да се разглеждат обмяната на идеи в научноизследователските мрежи - резултат от колективното творчество. Тези потенциални възможности излизат извън рамките на икономическото понятие за стоки или продукти и са известни в литературата като "получастни стоки", които могат да бъдат патентовани на коалиция от фирми.³⁰ Подобна агломерация подпомага самофинансиращите механизми на регионалните системи. Въз-

²⁹Вж. Gaffard J. L. Innovation et territoires en Europe. Les nouveaux espaces de l'entreprise. Dirige par Michel Savy et Pierre Veltz. DATAR/Editions de l'Aube, 1993, p.99 -100.

³⁰Вж. Foss , N. J. Higner-order industrial capabilities and competitive advantage. - Journal of Industry Studies, Vol. 3, N 1, June 1996.

можните варианти на проявление на икономическата агломерация са дадени в фиг. 10.

При търсенето на локални системи изследването на икономическата агломерация се основава на дефиницията за “място” не като географско пространство, а дефинирано от историята, културата и традициите на група от хора, живеещи на определена територия. Икономическата агломерация е форма на локална система, характеризираща се със специфични взаимоотношения между производствените системи и общността от хора, числяща се към въпросната локална система. Но изграждането на икономическата агломерация има и времева скала. То изисква активизиране на дълготрайните процеси.

Фигура 10

Аспекти на икономическата агломерация

О б х в а т в п р о с т р а н с т в о т о	Продуктово-отраслова насоченост					
	д ъ р ж а в а	стоки за текущо потребление	стоки за инвестиционно потребление	стоки за износ	д ъ л г о с р о ч е н	О б х в а т н а п р о ц е с и т е в ъ в р е м е т о
	о б л а с т				с р е д н о с р о ч е н	
	о б щ и н а				к р а т к о с р о ч е н	
		производителност	конкурентоспособност	ефективност		
	Функционална насоченост					

Територията не трябва да бъде разглеждана като затворена система. Фирмите, правещи нововъведения, вместо да понасят напрежението от първоначалните инвестиции, създават условия за локализация на нови фирми. В тази насока производствената логика повече не се вписва единствено в рамките на ефикасното комбиниране на основните фактори. Тя се превръща в конструктивна логика на новите производствени възможности, която е допълваща и взаимодействаща логика във времето. Следователно проблемът вече не е просто да се изучава как се използва даден локален ресурс от обособени в териториално отношение външни източници. Главното е да се прецени възпроизводим или невъзпроизводим е даден ресурс и по-нататък - при какви условия се създава или пресъздава той. Практически интерес от този ъгъл представлява например проблемът за изграждането и функционирането на производствените мощности върху територията – икономически параметър, чиято характеристика безусловно включва и времевите измерения, и пространствения обхват.

Регионалните агломерации могат да бъдат мястото, където се осъществяват основните процеси на иновационното развитие, обмяната на умения в изградени мрежи за изследвания и внедрявания, където се споделят норми на поведение, на стандарти и т.н.³¹ Взаимодействието, комуникирането, личните връзки и повече или по-малко целенасочената обмяна на познания поддържат процеса на технологичната промяна. Отношенията на сътрудничество между фирмите са недостатъчни, за да инициират или поддържат иновационни избори. На практика усложненията на средата принуждават производствените системи с нарушено в по-голяма или по-малка степен равновесие, както и териториалните системи, да присъединяват нови външни източници на нововъведения. Жизнеспособността на локалните икономики е резултат от възможността им да поддържат последователни и ясни отношения както с външните доставчици на ресурси, така и с клиентите.

От друга страна, една териториална организация се развива едновременно с фирмените и отрасловите организации и поддържа с тях комплексни отношения. Стремехът към предварително дефиниране на регионалните агломерации, опирайки се на даден тип фирми (например малки и средни предприятия) или даден тип отрасли намалява. Например би могло да бъде внушено, че навлизането на голяма фирма в дадена територия е началната фаза на дестабилизация на индустриална област, характеризираща се с агломерация от малки фирми, всичките в по-голяма или по-малка степен приличащи си по профила на производство, по технологично равнище и т.н. Би било по-уместно да се каже, че този вид организационна промяна свидетелства за активност по посока на реструктуриране, която може да оживи иновационните процеси. В действителност жизнеспособността

³¹ Не трябва обаче да се надценяват възможностите на високотехнологичната индустрия за модифицирането на локализационния избор. Според американските професори Т. Бас и Р. Вон във високотехнологичната индустрия на САЩ в началото на 90-те години са заети 3% от работната сила, а към края на века се очаква да се стигне до 4%. Само в пет американски щата – Калифорния, Масачузетс, Ню Йорк, Ню Джерси и Тексас, са разположени 60% от работните места във високотехнологичните производства. (Вж. Бас, Т., Р. Вон. Оживление економики на местата на примере Махонинг-Вэлли. Опыт Янгстауна. - США. Экономика, политика, идеология, 1995, №1, с. 47.)

на територията зависи от вътрешната диверсификация и структурната промяна на продуктовото търсене и предлагане.

Когато се разглеждат иновационните процеси, обикновено се казва, че нарастващата производителност предизвиква верижна реакция. Нарастващата производителност като технологичен факт е резултат от фирмената стратегия, която се проявява в реорганизирането на производствения капацитет и отношенията, чийто предмет е околната среда. Това означава, че не е важен създаденият производствен капацитет, а взаимодействието във времето между производствената организация (определена по начин, който включва създаването на капацитета) и функционирането на пазарите.

Ето защо фирмите трябва да създават не само вътрешни, но и външни организации. Несъмнено това е натрупване на капитали и е свързано с изграждането на репутации. Усилията на взаимодействащите си фирми дават резултат след време по повече или по-малко непредвидим начин в структурите, познати като "пазари".³²

Следвайки логиката на възприетата аналитична рамка, напълно естествено стигаме до няколко съществени фактора, обуславящи жизнеспособността на отделните територии, за които фактическите наблюдения се покриват. Жизнеспособността зависи, първо, от тяхната вътрешна свързаност, второ, от възможността им да извличат максимална полза от външните връзки, и, трето, последно по изброяване, но първостепенно по значимост - от тяхната възможност да се адаптират към структурните промени, неизбежни с течение на времето. За развитите страни теоретичните концепции в очертаната посока се потвърждават с фактически данни, резултат от наблюдения на реалните процеси.³³ В глобален план жизнеспособността на структурните промени зависи от възможността за поддържане на относителна хармония между създаването и използването на един производствен капацитет. Това не е нищо повече от възможността да се поддържа в определени граници използването на човешките и финансови ресурси, присъщо на всеки процес на промяна.

Оттук дадена територия ще бъде ключов фактор за жизнеспособността на иновационните стратегии на фирмите (и най-вече за структурните промени), ако предлага условия, позволяващи да се намали напрежението на натоварването. Това се потвърждава от възможността да се извлича облага от приноса на външни източници, за да се благоприятства превръщането на външни организации в местни, заключаващо се в пригодената конфигурация на отношенията между предприятията и между работодателите и служителите. Действително, предприятията могат да допринесат за създаването на местни системи (от пазарен и/или кооперативен тип), служещи за подобряване на механизмите за предлагане на работа и на механизмите за предлагане на блага и необходимите услуги за тяхната инвестиционна и производствена дейност. Тези местни системи могат да бъдат хомогенни или хетерогенни от гледна точка на индустриалната организация. Казано по друг начин, те не биха могли да бъдат дефинирани като един тип сектор, един тип дейност

³² Foss, N. Цит.съч. с. 12.

³³ Вж. Gaffard, J. L. Цит.съч..101-105.

(иновационна и развойна), един тип предприятие (големина), един тип на отношения или един тип единици (пазарни или кооперирани). За да бъдат стратегически фактор, местните системи непременно трябва да са структурирани чрез силни вътрешни отношения и да направят реално съединяването на последните с външните отношения, защото от това съединяване зависи жизнеспособността на територията и предприятията, намиращи се извън нормалния режим на развитие.

Третата ос е свързана с промяната в действията на развитите страни по отношение на икономическата политика. Акцентът тук кореспондира с главната цел на икономическата политика, а именно - контрола върху инфлацията. В резултат от това се въвежда строга бюджетна дисциплина, а международни институции като МВФ, СБ, ЕБВР и др. поставят редица ограничителни параметри при разработване на националната макрорамка за икономическо развитие, особено при условията на въведен валутен борд, както е в България. Тук е уместно да се отбележат и позитивните промени, свързани с децентрализацията на властта.

Окуражаването на търсенето на локални решения по проблемите на икономическото развитие се подсилва от такива фактори като: функционалната децентрализация на предприятията; изключването на много географски зони от новата конфигурация на продуктовите стратегии; относителният неуспех на икономическите реформи, както и нарастването на стремежа към местна и регионална автономия. Регионалните системи получават нова отговорност по отношение на икономическото развитие.

Инструментите за локално икономическо развитие като бюджетна или фискална политика, инвестиции в производството или в инфраструктурата – зависят преди всичко от специфичната атрактивност на локалното развитие. Твърде съществена роля в това отношение играят предходният опит по отношение на формите на проявление и степента на развитост на регионалната специализация, количествените и качествените характеристики на съвкупността от локализираните сектори на икономиката – индустрия, селско и горско стопанство, услуги. Нещо повече. Различните инструменти на локалното икономическо развитие трябва да бъдат специфицирани случай по случай. Има място и за развиващи се политики, подбудени от различни фактори и по различно време за различни места.

* * *

От направеното изложение може да се направи изводът, че развитието на теорията за локализационния избор е необходимо, а наблюдението на реалната действителност наложително. Те никога обаче не биха били достатъчни за разкриване сложността на процесите, без да се анализира поведението на икономическите агенти, които вземат решение за локализация. Технологичните, икономическите и социалните промени, които разтърват света, променят тяхното поведение.

От една страна, тези промени направиха гъвкави икономическите агенти по отношение на транспорта и суровинните източници и благоприятстват разпространението на дейностите както в регионален, така и национален и международен мащаб. От друга страна, автоматизацията на производството, съкращаването на жизнения цикъл на продукта и необходимостта от непрекъснато обновяване пораждат нови трудности, свързани с хората и

тяхната способност за адаптиране. В действителност целият индустриален свят днес е по-крехък отпреди, защото ако пазарите непрекъснато се разширяват, то конкуренцията става много по-силна. Следователно икономическите агенти са изправени пред необходимостта да се адаптират към един свят, в който всичко се развива много бързо.

ГЕНЕЗИСЪТ НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА ВЪРХУ ЛОКАЛИЗАЦИОННИЯ ИЗБОР И РЕАЛНОСТИТЕ НА СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ

Станка Тонкова
(Резюме)

В настоящото изследване акцентът се поставя върху генезиса на теоретичните логически схеми на локализационния избор и конфронтация с фактите от реалността с цел обогатяване на теорията.

Вниманието е концентрирано върху двете оси на теоретичните изследвания на локализационния избор - минималните разходи и максималната печалба. В синтезиран вид са представени класическите и някои неокласически постановки на проблема и тяхната еволюция във времето.

Анализирана е ролята на трите оси на икономическото реструктуриране, които влияят върху локализационния избор - реорганизацията на производствената система, глобализацията на икономиката, промените в действията на държавата, свързани с икономическата политика.

THE GENESIS OF THE STUDIES ON THE LOCALIZATION CHOICE AND THE REALITIES OF THE WORLD TODAY

Stanka Tonkova
(Summary)

This study focuses on the genesis of the theoretical logical schemes of the localization choice and the confrontation with the facts of the reality, in order to enrich the theory.

The attention is focused on the two directions of the theoretical studies of the localization choice - minimal costs and maximal profit. Synthesized are revealed some neoclassical standings of the problem and their evolution in time.

Analyzed is the role of the three directions of the economic restructuring which influence on the localization choice - reorganization of the production system, globalization of the economy, changes in the actions of the state, connected with the economic policy.